RCatT XIX (1994) 165-181. © Facultat de Teologia de Catalunya

L'EXPERIÈNCIA DE DÉU EN LES *MORADAS* DE SANTA TERESA

Josep M. ROVIRA BELLOSO

En la presentació a Salamanca del meu llibre sobre el misteri de Déu (27. X. 1993), Olegario González de Cardedal em va fer un afectuós retret: «L'autor encara fa poc cas dels místics», digué. Vaig pensar que, en el meu llibre, havia fet cas de sant Joan de la Creu, d'Ignasi de Loyola i sobretot de sant Bonaventura i que, tenint en compte el poc cabal que els teòlegs fem dels místics, el balanç no era gens dolent. Recordo, a més, que fa més de trenta anys que vaig fer molt de cas de J. de Ruysbroeck, el místic flamenc i que, força més tard, vaig fer un petit estudi sobre l'adoració a Déu de sant Francesc d'Assís.

Cal, però, escoltar els amics, sobretot quan es tracta d'un amic teòleg que coneix de debó els místics. Ara, en tinc una bona ocasió. Tot i que mai no m'havia atrevit a redactar el copiós material aplegat fa més de deu anys, ara puc reflexionar, des del punt de vista teològic, sobre la vivència de Déu que tingué santa Teresa de Jesús.

1. *El món espiritual de Teresa de Jesús*

Teresa es mou de ple en una època post-renaixentista: en el món del primer barroc. És el món dels *contrasts* dramàtics i de la *«des-mesura»*. L'heroïcitat desmesurada, davant la qual l'altra Teresa —la de Lisieux— tremolava, és el distintiu de l'època posterior al Concili de Trento. El món del barroc, en la seva doctrina, en el seu art i en els seus sants, porta a l'escenari d'una cultura sacralitzada el drama de la lluita per la salvació. El darrer quart del segle XVI, quan Teresa escriu les *Moradas* (1577), la lluita entre la Llum i les tenebres es personalitza

en cada un dels sants catòlics. Com en l'art de Ribera i de Rembrandt, hi lluiten en un mateix quadre i en un mateix món la resplendor de Déu i la tenebra del pecat.

El contrast principal es dóna, concretament, entre la grandesa infinita de «Sa Divina Majestat» i l'abjecció del cuc humà, vorejat de «sabandijas y culebras»[1]. Ben pròxim a l'anterior, és el contrast entre la vida i la mort. És el morir per a viure segons sant Pau: morir en la Creu per a ressuscitar en Déu. Aquest contrast pren en Teresa de Jesús i en sant Joan de la Creu una formulació peculiar i ben coneguda: cal despullar-se de tot fins al no-res (la «nada»); cal morir a tot per tal de viure plenament i essencialment en Déu.

És veritat que, en el barroc, aquests contrastos arriben a fer-se aclaparadors, no tant per excessos doctrinals sinó per l'exacerbació de la sensibilitat, crispada davant d'uns extrems abismals. En la sensibilitat i en l'*imaginaire* aquests contrasts lluiten agònicament entre ells, amb una característica peculiar: és com si el subjecte fos el centre d'aquesta lluita; com si el sant de l'època barroca estigués en l'epicentre agònic de la lluita entre la Llum i la Tenebra. En Teresa de Jesús aquesta personalització apareix amb una força sorprenent. Ella sembla tenir la responsabilitat del combat que té lloc en el món entre el bé i el mal. En el seu propi esperit interior ressona i es resumeix la lluita exterior entre Crist, d'una banda, i l'heretgia i la impietat —els enemics de l'Església— de l'altra. Ella és com l'Atlant que aguanta el món i de qui depèn l'èxit o el fracàs d'aquella lluita general[2].

El que acabo de dir no representa una desqualificació del període barroc fet des de la nostra situació individualista, hedonista, permissiva. Vol ser un advertiment per a fer possible que, des de l'època actual, ens acostem als *contrasts,* a la *des-mesura* i a l'*ideal heroic* dels sants del període tridentí[3], conscients que els horitzonts culturals de les dues èpoques són ben distints i que aquesta presa de consciència és la primera condició per tal que avui ens puguin interpel·lar espiritualment els contrasts, la des-mesura i el tarannà heroic de l'època de Trento, en comptes de ferir o «espantar», la nostra sensibilitat.

Em cal consignar encara un contrast que no pertany al món exterior de la santa sinó a la seva personalitat. Ella, en el Pròleg de *Las*

---

1. TERESA DE JESÚS, *Las Moradas,* cap. 4, §§ 6-9, dins SANTA TERESA DE JESÚS, *Obras Completas,* Madrid, BAC, ⁶1979, pp. 414-415.

2. *Las Moradas,* cap. 5, § 6, p. 418.

3. R. DE MAIO, *Riforme e miti nella Chiesa del Cinquecento,* Napoli, Guida Editori, 1973, especialment el capítol intitolat «L'ideale eroico nei processi di canonizzazione della Controreforma».

Moradas[4], confesa tenir una memòria molt dolenta. És un detall que fa prendre el llibre de les *Moradas* no pas com unes «Memòries» on es rememorin els detalls i les anècdotes d'una vida amb el goig de reviure des del record. En contrast amb aquesta falta de memòria general, Teresa —com un profeta de l'Antic Testament— recorda vivament el pas del Senyor en la seva vida, en la confiança que no ha de mancar-li aquesta Presència en el futur. En aquest camp, Teresa —incapaç de recordar el que hi havia en les habitacions de la casa de la Duquesa d'Alba[5]— té una memòria privilegiada, i els favors de Déu li romanen esculpits en l'ànima[6], perquè una tal memòria és contemplació a la llum de l'Esperit de les meravelles que ha obrat el Senyor. És com la d'aquell que ha mort al món per a viure més en Déu i «mejor estar en Dios»[7]. En resum: aquesta disfunció de la memòria —dolenta per les coses del món i viva pel pas de Déu— és conseqüència no tant d'un èxtasi extraordinari, com del fet que la santa resta «embebida» en Déu.

2. *Déu en l'ànima de santa Teresa de Jesús*

a) *«Las Moradas»*

Centraré la meva atenció en les *Moradas del Castillo interior,* títol complet d'aquesta obra impressionant, segurament la més sistemàtica i, per això mateix, la que el teòleg llegeix tal vegada amb més sintonia.

El *Castell* amb les seves diverses morades —set— és l'ànima. En aquest Castell hi habita Déu. Podem pressentir que les categories de la *presència* i de l'*encontre* hi jugaran a fons. Les dues categories són fonamentals tant en la vida de la fe que actua per la caritat (en el seguiment de Crist) com en l'àmbit dels sagraments cristians, on tenen lloc els encontres amb la presència de Crist gloriós de forma semblant als trobaments de Jesús ressuscitat amb els seus deixebles, quan el Senyor vivent es fa trobadís als seus apòstols i deixebles.

---

4. *Moradas,* Prólogo, § 2, p. 364; veure també *Moradas Cuartas,* cap. 2, § 1, p. 385 .

5. «Era tanto lo que havía que ver que se me olvidó todo» (*Moradas Sextas,* cap. 4, § 8, p. 415).

6. *Moradas Sextas,* cap. 9, § 3, p. 429.

7. *Moradas Quintas,* cap 1, § 4, p. 393. Per a tota aquesta qüestió, que suposa un eclipsi de la memòria mundana i un contemplar a la llum de l'Esperit l'acció de Déu, és bo de llegir tot el cap. primer. Per això santa Teresa no oblidarà mai el seu miserable estat anterior (*Moradas Sextas,* cap. 7, § 4, p. 423) i, per això, mantindrà sobretot una «ordinaria memoria de Dios» (*Moradas Sextas,* cap. 8, § 3, p. 427),

b) *Presència*

El Senyor s'hi fa present a l'interior del Castell de l'ànima. Teresa no es perd en introspeccions psicològiques sinó que pondera el misteri de la presència, amb una primera afirmació genial: «Havéis de entender que va mucho de estar a estar», diu referint-se a Déu[8]. No cal dir que si una ànima cau en pecat mortal les tenebres més negres l'enfosqueixen i, per tant, Déu és «como si allí no estuviese para participar de él»[9].

Quines són, per tant, les maneres peculiars de la presència de Déu a l'interior del Castell? Teresa ho expressa amb diverses metàfores indicadores de vida: com la font molt clara i com el sol resplendent. Fins i tot es pot dir que l'ànima hi és plantada en la font de la vida[10].

c) *Encontre.*

Des del punt de vista teològic, les *Moradas* són un itinerari de la ment a Déu de semblant potència a les *viae* tomistes o a l'*Itinerarium* bonaventurià.

Un itinerari com aquest no pot deixar d'esbossar certs principis antropològics bàsics, com és el del coneixement propi en relació amb el coneixement de Déu o com és el de la relació entre coneixement i amor.

En efecte, els sentits i les potències són com els «alcaides» del Castell. Ells, a partir del coneixement propi poden envolar-se fins a considerar la grandesa i la majestat de Déu. Vol dir, en forma de tesi teològica, que el coneixement propi és el lloc de l'encontre i del coneixement de Déu[11]. Més encara: ambdós coneixements s'interpenetren, de forma que ens arribem a conèixer del tot en el coneixement de Déu:

«Y a mi parecer jamás nos acabamos de conocer, si no procuramos conocer a Dios: mirando su grandeza, acudamos a nuestra bajeza y mirando su limpieza veremos nuestra suciedad; considerando su humildad veremos cuán lejos estamos de ser humildes.»[12]

---

8. *Moradas Primeras,* cap. 1, § 5, p. 366.
9. *Moradas Primeras,* cap. 2, § 1, p. 367.
10. *Moradas Primeras,* cap. 2, §§ 2-3, p. 368.
11. *Moradas Primeras,* cap. 2, § 8, p. 369.
12. *Moradas Primeras,* cap. 2, § 9, p. 369.

¿Com actuen aquests «alcaides»? El coneixement propi demana certament introspecció, però ja he dit que Teresa no cau en laberints psicològics. Per això la introspecció demana un punt de partida singular consistent a *sortir d'un mateix*[13]; és a dir, a passar per l'*oblit* d'un mateix[14].

Aquí comença el joc entre els dos «alcaides», l'enteniment (amb la imaginació) i l'amor ja despert[15]; quant a l'amor ja no el mou cap interès, perquè el sentit està ja callat. «No está la cosa en pensar mucho, sino en amar mucho.»[16] No es tracta de pensar, entendre o imaginar Déu en l'ànima sinó del famós «embeberse»[17], el que suposa dilatació del centre de l'ànima («ensanchamiento»), humilitat, deseiximent, pau, quietud i suavitat. Aquesta dilatació és descrita en un altre indret com a «encogimiento suave» produït pel xiulet diví («el silbo del pastor»)[18].

Aquest encontre el qualifica Teresa de *sobrenatural*[19], perquè és participació o comunicació regalada i personal de Déu al centre de l'ànima. Teresa, com un experimentat teòleg, no vacil·la a qualificar de *sobre-natural* allò que la criatura humana no té per naturalesa, ni pot conseguir per ella mateixa, ni pot exigir estrictament, perquè és regal i comunicació d'amistat entre el Déu infinit (in-condicionat) i la criatura finita i pecadora. Les *Moradas* són l'afirmació del que és el *Tot* en el cor del *no-res*. No disputen sobre psicologia sinó que afirmen la Presència infinita allà on l'ateu pressenteix el no-res. Correlativament i a la inversa, els dos místics Teresa i Joan de la Creu parlen d'anorreament, allà on el nihilista Nietzsche parla de *superhome*. Les *Moradas* són la invitació a endinsar-se —«entrad, entrad»— no pas en el laberint de la psicologia o en l'abisme del no-res, sinó en la darrera morada del nostre interior: en la Morada del Senyor, on hi és Ell del tot present.

3. *El principi de participació: Comunicació i receptivitat*

Déu és font d'aigua viva rebuda en l'ànima; i sol que resplendeix

---

13. *Moradas Primeras*, cap. 2, § 11, p. 370.
14. *Moradas Cuartas*, cap. 3, § 8, p. 389.
15. *Moradas Cuartas*, cap. 3, § 4, p. 388.
16. *Moradas Cuartas*, cap. 1, § 7, p. 383. «Porque en cada cosita que Dios crió hay más de lo que se entiende aunque sea una hormiguita» (p. 385).
17. *Moradas Cuartas*, cap. 2, § 6; cap. 3, § 4, pp. 386-388.
18. *Moradas Cuartas*, cap. 3, § 3, p. 388.
19. *Moradas Primeras*, cap. 2, § 7, p. 368; *Moradas Cuartas*, cap. 3, § 1, p. 387.

amb la llum més intensa, han fet notar les *Moradas Cuartas* (cap. 2), i això vol dir que Déu és Vida expansiva i regalada.

Vol dir que Teresa se situa en la Presència com de cara a l'Origen primordial. Déu, en efecte, és l'origen de la creació i de totes les mercès o dons que procedeixen del Donador dels dons: «Dador de mercedes»; més ben dit: Dador que es comunica ell mateix. La creació, que Teresa no oblida mai, és ja el primer regal de Déu i, en aquest punt, la santa d'Àvila continua amb força pròpia la tradició medieval. Creador, Dador, Do, en triple continuïtat, ja que el Creador suprem de cels i terra s'ha fet present, de forma encara més regalada, en la criatura[20]: aquest és l'horitzó diví de Teresa, horitzó que sosté la seva fe i la seva esperança.

Tot això equival a tenir molt clar el principi de participació. Tot allò que tenim procedeix d'aquesta Font[21]. Més encara: tota acció bona de la criatura procedeix d'aquell Principi[22]. Tota criatura participa de la infinita Bondat de Déu. La participació no és identitat ontològica, en el sentit precís d'identitat amb el ser de Déu. Això ho havia deixat ja molt clar sant Bonaventura[23]. Es tracta de tenir part en la taula de l'Amor, de la bondat del Senyor: allà on es pren part —es participa— del mateix Esperit de Déu que, com a dador dels dons, és vessat en els nostres cors. Per això, hem vist ja que en l'ànima enfosquida pel pecat és com si Déu no hi fos i com si no s'hi pogués *participar d'ell*[24].

Per a trobar la seva Presència regalada, per a participar d'ella, cal entrar en el Castell per l'oració i la consideració[25]. Així, les *Moradas* esdevenen no sols un tractat sobre Déu i sobre l'home, sinó que són, com ho serà segles més tard la narració de Thérèse de Lisieux, la història de les mercès que Déu atorga als qui l'estimen: és la història sagrada interior.

4. *La iniciativa de Déu i la resposta humana*

Aquesta noció de Déu com a font de comunicació i de participació

---

20. Vegeu *Moradas Primeras,* cap. 1, § 1, p. 365.
21. *Moradas Primeras,* cap. 2, § 2, p. 368.
22. *Ibidem.* Vegeu § 5, p. 368.
23. Vegeu el meu estudi *El Misteri de Déu,* Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya-Herder, 1994, p. 262-264.
24. *Moradas Primeras,* cap. 2, § 1, p. 367.
25. *Moradas Primeras,* cap. 1, § 7, p. 366.

és tan típica de santa Teresa que en fa una formulació tan breu com feliç: *veritable Amador que dóna la vida i l'ésser*[26].

Dir que Déu és el qui dóna vida i ésser suposa una perspectiva descendent de l'univers. Vull dir una concepció de l'univers en què tot davalla de la suprema iniciativa de Déu a les criatures. Així és exactament en Teresa. L'aigua del manantial comença en Déu i arriba a nosaltres. Val la pena de seguir la lògica «informal» del seu pensament:

> «Estotra fuente viene el agua de su mesmo nacimiento que es Dios; y ansí como su Majestad quiere, cuando es servido hacer alguna merced sobrenatural, produce con grandísima paz y quietud y suavidad de lo muy interior de nosotros mesmos, yo no sé hacia dónde ni cómo, ni aquel contento y deleite se siente como los de acá en el corazón —digo en su principio que después todo lo hinche—, vase revertiendo este agua por todas las moradas y potencias hasta llegar a el cuerpo, que por eso dije que comienza de Dios y acaba en nosotros.»[27]

Com sant Ireneu, Teresa sap que «el Senyor dóna quan vol, com vol i a qui vol els seus béns, sense fer greuge a ningú.»[28] La tradició de sant Agustí, passant per sant Tomàs d'Aquino, arriba amb força als autors carmelitans, pels quals el primat de Déu i la iniciativa suprema del seu amor són evidències que, lluny de suggerir el que és arbitrari o injust, mostren que l'Amor infinit de Déu —pel que fa a ell— sempre està a punt per a arribar a tots, mentre que —per part nostra— cal una receptivitat agraïda i una docilitat sense reserves davant la iniciativa de l'Amor que desperta en l'home la *complicitat* de la fe viva i s'hi complau. Aquesta és la glossa carmelitana a la interpel·lació de sant Pau: «Què tens que no hagis rebut» (1Co 4, 7). L'Amor ve de Déu, i amb ell els dons, però «el contento y deleites [los] perdemos por culpa nuestra»[29], diu Teresa com si hagués llegit a fons el Concili de Quiercy[30].

Tot això no impedeix que santa Teresa conegui, teòricament i pràctica, l'itinerari ascendent de la criatura a Déu, és a dir, el que podem anomenar la *redamatio* (Amor es paga amb amor). Teològicament, tot ve de Déu. Antropològicament, les coses comencen en el fons de la persona.

---

26. *Moradas Segundas*, cap. único, p. 373.
27. *Moradas Cuartas*, cap. 2, § 4, p. 386.
28. *Moradas Cuartas*, cap. 1, § 2, p. 382.
29. *Moradas Terceras*, cap. 2, § 11, p. 381.
30. Conc. Carisiacum, Maig 853, *DS.* 623.

Per això en les *Moradas Cuartas* es parla de l'activitat de l'ànima on s'hi reflecteix l'acció de Déu, ja que tot són efectes de l'Amor[31]. Amb subtilesa dibuixa Teresa una línia contínua i circular que va de Déu («los gustos comienzan de Dios») fins als sentiments naturals. Circu-larment, ajudats pels sentiments naturals, però conduïts pels dons o regals de Déu, anem a parar sempre en Ell: «vienen a parar en Dios»[32].

Per tal que la resposta de la criatura sigui correcta s'ha de procurar «no discurrir, sino estarse atentos a ver qué obra el Señor en el alma; [...] ha de estar despierto el amor»[33] i —tenint acallats els sentits— procurar recordar que hom està davant Déu amb el desig prompte per saber qui és aquest Déu[34]. Millor encara, cal estimar molt més que pensar molt. Tot això ho podríem qualificar d'ascendent si no fos millor qualificar-ho de circular, ja que fins i tot el *desig* —símbol ascendent per antonomàsia— ens el dóna Déu[35]. Ni la realitat descendent ens impedeix pujar més alt i «atrevir-nos a volar»[36], ni l'exigència ascendent ens impedeix oblidar que el gust, el desig i l'obra bona vénen de Déu. Teresa segueix —a partir del camí de la seva experiència de Déu— tots i cada un dels passos d'un tractat d'antropologia teològica centrat en la Gràcia de Déu. La síntesi consistirà a «gaudir en la seva bondat» i a esforçar-se per amor[37]. Romandre en l'amor i practicar justícia i caritat. Vet aquí la vella fórmula dels profetes actualitzada per Teresa:

> «Pues no está la perfección en los gustos, sino en quien ama más, y el premio lo mesmo, y en quien mejor obrare con justicia y verdad.»[38]

5. *L'oració: entre la receptivitat i la preparació activa*

La iniciativa de Déu és corresposta no tant per la passivitat del ser humà com per la seva capacitat receptiva. Segurament que la paraula

---

31. *Moradas Cuartas,* cap. 1, § 6, p. 383.
32. *Ibidem.*
33. *Moradas Cuartas,* cap. 3, § 4, p. 388.
34. *Moradas Cuartas,* cap. 3, § 8, p. 389.
35. *Moradas Terceras,* cap. 2, § 13, p. 381.
36. *Ibidem,* § 12.
37. «Holgarse en su bondad», diu en *Moradas Cuartas,* cap. 1, § 6, p. 383; «Esforzarse por amor» és la divisa que es desprèn de *Moradas Terceras,* cap. 2, § 7, p. 380.
38. *Moradas Terceras,* cap. 2, § 10. Aquesta sentència de Teresa (¿catòlica del poble jueu?) és molt propera a les dites dels Profetes (Os 12, 7; Mi 6, 8) i fins i tot de la dita d'un altre jueu heterodoxe: B. SPINOZA, *Tractatus theologico-politicus,* cap. XIII, quan precisa que Déu tan sols exigeix dels homes la imitació dels seus atributs que poden constituir una regla de vida: la seva justícia i la seva caritat.

passivitat no li agrada del tot a Teresa. No pas passivitat sinó receptivitat davant de tot do perfecte que davalla del Pare de les llums. Tampoc serveix qualsevulla *activitat,* sinó la *preparació humil* que apila la llenya amb l'atenció girada al braser ardent de Déu del qual en pot brollar l'espurna viva que abrusi la llenya preparada[39]. Aquesta preparació pot consistir en la lectura atenta de l'evangeli, en el recolliment dels sentits o en la consideració dels dons de Déu que ens aixequen a l'agraïment, establint-se d'aquesta manera la circularitat entre la donació lluminosa i la recerca sincera.

Teresa no prescindeix pas d'aquesta activitat humil o preparació dòcil. Per això, en un moment molt elevat del seu itinerari, salta el famós «Obras quiere el Señor»[40], o bé en el cim del seu discurs, en la plenitud de les *Moradas Séptimas,* brolla un encertat elogi de Marta, en el sentit que ambdues germanes, la contemplativa i l'activa, han d'anar sempre ben avingudes i agermanades[41]. La contemplació no és tan amiga del plorar sentimental com de les obres de misericòrdia[42].

6. *La grandesa de Déu*

El centre de les *Moradas,* el Sol que il·lumina totes les estances del Castell diamantí, és Déu. Qui és aquest Déu que habita el centre més íntim del Castell interior? La resposta que il·lumina totes i cada una de les pàgines de les *Moradas* se centra en el tema de la *grandesa de Déu.* Aquest és el tema primordial, conductor i fonamental, de tot el llibre. D'aquesta manera concep Teresa la grandesa de «sa divina Majestat»:

El Creador és admirat com a «tan gran Dios, tan sabio»[43].

«El coneixement de la grandesa de Déu» omple l'ànima i l'eleva a la saviesa o coneixement humil[44].

El contrast barroc entre Creador i creatura pecadora s'accentua: Déu vol que el

39. Es menester «que nos ayudemos en todo lo que pudiéramos» (*Moradas Sextas,* cap. 7, § 8, p. 424. Vegeu § 9, p. 425)

40. *Moradas Quintas,* cap. 3, § 11, p. 400.

41. *Moradas Séptimas,* cap. 4, § 15, p. 449.

42. «No pensemos que está todo hecho en llorando mucho, sino que echemos mano del obrar mucho y de las virtudes [...] y las lágrimas vengan cuando Dios las enviare...» (*Moradas Sextas,* cap. 6, § 9, p. 421).

43. *Moradas Cuartas,* cap. 2, § 2, p. 385.

44. *Moradas Sextas,* cap. 6, § 10, p. 419.

coneguem com a Rei en contrast amb la nostra misèria[45], per a poder comprendre la grandesa que «un Déu així vulgui comunicar-se a un cuc»[46].

En definitiva, i amb el llenguatge del barroc, Déu és el poderós Rei i Emperador[47], el que ens condueix a l'èxtasi davant les seves grandeses[48], que causen «espanto a el alma»[49].

L'objecte del desig de Teresa és que se li ajunti «Déu amb la seva grandesa»[50].

Durant tot aquest estudi he procurat no fer interpretacions massa llunyanes del pensament i del parlar mateix de la santa. Aquí, però, cal anar a fons en la interpretació. Com és que Teresa resta astorada davant la grandesa de Déu? Ens cal una interpretació psicoanalítica? (La interpretació psicoanalítica diria que Teresa d'Àvila desitjaria sobretot l'empar d'un pare majestuós i fort.) La mateixa santa ens oferirà una altra clau interpretativa, ben ajustada per cert, encara que comenci per un camí que sembla envitricollat. En el cor de les *Moradas Sextas,* Teresa diu espontàniament una frase que no pot deixar de percudir en les oïdes modernes:

> «[Ella] se querría meter en mitad del mundo por ver si pudiese ser parte para que un alma alabase más a Dios; y si es mujer, se aflije del atamiento que le hace su natural, porque no puede hacer esto, y ha gran envidia a los que tienen libertad para dar voces, publicando *quién es ese gran Dios de las cavallerías.*»[51]

Què pot significar la frase que acabo de subratllar? «El gran Dios de las cavallerías» és aquell Senyor que —en una línia no pas massa allunyada d'Ignasi de Loyola en la *Meditació del Rei Temporal*— per la seva bondat suprema, es mereix que els seus amics i vassalls facin tota mena d'obres *heroiques* per tal de donar-lo a conèixer i a estimar. En un fragment molt apassionat de la Vida, la mateixa santa demana a Déu de mil maneres que la faci capaç «de fer alguna cosa per Ell»[52]. Cal portar a terme accions grandioses per amor d'un Déu tan gran. Aquesta és la interpretació de la perspectiva teresiana de la grandesa de Déu feta en la doble clau del sentit heroic de Trento i de «la força

45. *Moradas Sextas,* cap. 2, § 12, p. 407.
46. *Moradas Sextas,* cap. 4, § 9, p. 415.
47. *Moradas Sextas,* cap. 5, § 4, p. 417.
48. *Moradas Sextas,* cap. 4, §§ 12-13, p. 416.
49. *Moradas Sextas,* cap. 9, § 4, p. 430.
50. *Moradas Quintas,* cap. 2, § 5, p. 396.
51. *Moradas Sextas,* cap. 6, § 4, p. 420.
52. *Vida,* cap. 21, § 5, p. 97.

de l'Amor» que envaeix Teresa[53]. El Déu gran és aquell pel qual tants han fet tantes coses grans[54]. Déu ens comunica les seves mercès i ens vol unir a Ell perquè, com Pere, Pau o la Magdalena, puguem comprendre la grandesa de la Divinitat[55]. No és per un curt desig de protecció sinó *en la força de l'amor* que «hem de lloar la seva grandesa»[56]. Per això, com més conegudes són les grandeses del Senyor més creix el desig, que brolla no exactament del desampar sinó de la humilitat agraïda[57]. Per això, en arribar al matrimoni espiritual, Teresa fa un clam que resumeix la seva experiència: «¡Oh, gran Dios!»[58] I, no pas per un «tic» pietista sinó com a expansió espontània del seu cor dilatat, acaba la frase amb una doxologia com les de sant Pau: «Sigui beneït el qui viu i regna per sempre.»

7. *Culminació de les grandeses de Déu: la unió mística amb Déu*

Déu gran, incomprensible, habita al centre de l'ànima: la *Séptima Morada* és la de Déu. És un «lloc» més profund que els sentits i les potències. És la major profunditat de l'ànima, on solament Déu habita. L'essència de l'ànima s'obre a Déu mateix. Des de les *Moradas Primeras* diu la santa:

> «No havéis de entender estas moradas una en pos de otra en hilada, sino poned los ojos en el centro, que es la pieza o palacio donde está el Rey.»[59]

I, en el matrimoni espiritual, descriu la «secreta unió d'aquest centre molt interior de l'ànima on és el mateix Déu»[60]. Aquí es produeix la unió amb Déu per tal que puguem lloar la seva grandesa[61].

Cal sistematitzar. Primer. Déu és gran, infinit. És «l'altra llum»[62], com dirà encertadament Teresa, ja que em sembla més precisa aquesta

---

53. *Moradas Sextas,* cap. 5, § 15, p. 416: «Con la fuerza del amor siente poco cuanto hace.»
54. *Moradas Sextas,* cap. 7, § 7, p. 424. És natural que Teresa deleixi «deseando emplearse toda en amor» (*Ibidem,* § 8).
55. *Moradas Sextas,* cap. 9, § 6, p. 428.
56. *Moradas Séptimas,* cap. 2, § 4, p. 441. Vegeu pp. 434-435.
57. *Moradas Sextas,* cap. 11, § 1, pp. 434-435. La frase «la humildad es la verdad», es troba al cap. 10, § 8, p. 434.
58. *Moradas Séptimas,* cap. 1, § 2, p. 438.
59. *Moradas Primeras,* cap. 2, § 8, p. 369.
60. *Moradas Séptimas,* cap. 2, § 3, p. 441; § 14, p. 443.
61. *Ibidem.*
62. *Moradas Sextas,* cap. 6, § 7, p. 418.

expressió que la del «totalment Altre»: «Otra luz tan diferente de la de acà» és la formulació que indica la transcendència de Déu. Segon. Aquest gran Déu, però, és present en el centre de l'ànima, més que en qualsevol altre lloc o en qualsevol altra cosa. D'ací deriva, correlativament, la grandesa de l'ànima humana, feta per a Déu. És com un castell de diamant i cristall[63]. Però tot i que l'ànima ha esdevingut tan gran, cal afirmar que d'ella a Déu hi ha la diferència que existeix entre el Creador i la criatura. Per això, no hi ha cap enteniment que pugui abastar Déu[64].

Que Déu ens esperi en el centre més íntim de l'ànima és la raó que mou Teresa a cridar que entrem en aquest interior per a trobar-nos amb la Presència gran i desitjada, volguda més que coneguda. No ens crida a l'interior de nosaltres mateixos per un motiu psicològic (introspecció) sinó teològic: «Entreu dins de vosaltres»[65]; «entreu, entreu en l'interior»[66], diu a partir de les *Moradas Terceras.* Sembla cridar-nos a una *«fuga mundi»* realitzada envers Déu a partir dels sentits i de les potències. Perquè aquesta Presència ha de ser una Presència percebuda, lloada, agraïda, malgrat que no sigui abastable per les nostres soles forces. En nosaltres mateixos, nosaltres en tenim la *ferida* i la *nostàlgia* d'aquesta presència, com un existencial cristià plantat pel mateix Verb de Déu en qui s'han fet totes les coses.

La *ferida* —diríem avui amb accent rahnerià— és l'«envers Déu» del nostre ésser. La *nostàlgia* i la melancolia cobreixen el món[67], i la sent l'ànima que sap que la Presència lluminosa esdevé absència per l'home de carn i sang. I, en la mesura que l'ànima es fa tenebra, la Presència esdevé Absència: en l'home pecador, i també en l'home distret («di-vertido, no recogido»).

La ferida és el camí que mena a l'esbarzer incandescent[68], la presència del qual atreu, però que està sempre marcada per l'absència de la invisibilitat. Aquest contrast es pateix («se padece») en «inflamación deleitosa»[69], fins que una paraula viva del Crist pugui deixar entrar aquesta ànima atribolada en una pau assossegada i deixar-la penetrar per una gran llum[70].

---

63. *Moradas Primeras,* cap. 1, § 1, p. 365.
64. *Ibidem.*
65. *Moradas Primeras,* cap. 1, §§ 5. 7, p. 366.
66. *Moradas Terceras,* cap. 1, § 6, p. 377.
67. «El mundo está lleno de melancolía» (*Moradas Sextas,* cap. 1, § 8, p. 406).
68. «Este fuego del brasero encendido...» (*Moradas Sextas,* cap. 2, § 4, p. 408).
69. Aquesta mescla de goig i de pena provoca un gust en l'ànima (*Moradas Sextas,* cap. 2, §§ 6. 8, p. 409).
70. *Moradas Sextas,* cap. 3, § 5, p. 410.

La *«inflamación deleitosa»* s'assembla molt a la *«dilatació»:* Hi ha una estança en l'ànima que és el «lloc» de Déu mateix, en el qual es fa present. Des de les *Moradas Cuartas,* Teresa no sap com descriure l'acció de Déu en l'ànima engrandida. Només sap dir les paraules del Salm 119, 32 —«Si vós m'eixampleu el cor»— que ella transcriu del seu llatí salmodiat: «Cun dilatasti cor meun» *(sic)*[71]. «Inflamación deleitosa», «dilatació del cor». Són noms d'aquesta dialèctica entre Presència i Absència, que entrellaça l'amor i el desig, el goig de l'encontre i el dolor de l'absència. Aquest joc entre Presència i Absència dóna lloc a una veritable teologia apofàtica, com és habitual en la mística que formula en termes simbòlics o en termes de «no-saber» allò que acadèmicament porta el nom de coneixement analògic.

L'apofatisme del místic no és una vel·leitat agnòstica sinó la guarda de la seva humilitat: el místic sap que només pel voler de Déu s'arriba a la plena unió amb Ell. Entretant, l'enteniment és fosc[72]. Entretant, es donen també les mediacions de Déu a l'home (descendents) i les actituds de l'ànima (ascendents). Les mediacions les hi posa Déu. Les actituds les va aplegant l'ànima, *sostinguda per Déu,* com a disposicions envers Ell. Aquestes disposicions o actituds contribueixen a treure els obstacles que impedeixen la mística unió.

8. *Mediacions i actituds*

A l'expectativa de Déu, la santa se sent com penjada entre Déu i la terra[73], encesa pel desig de Déu i a l'espera del que Déu li vulgui donar. Ella sap que «el que se arrima y allega a Dios, hácese un espíritu con Él»[74]. Sap també que amb les seves forces ella no pot fer-se un sol esperit amb Déu, que —com ja deia Ireneu— dóna a qui vol, quan vol i com vol. Però, atenció, Teresa fa dos afegitons a la dita ireneana: en les *Moradas Cuartas* ha dit que aquesta lliure i gratuïta donació de gràcies la feia «sense fer greuge a ningú»[75]. En les *Moradas Sextas* diu més explícitament:

«Aunque es verdad que son cosas que las da el Señor a quien quiere, si quisiéramos

71. *Moradas Cuartas,* cap. 1, § 5, p. 383.
72. «El entendimiento tan escuro» (*Moradas Sextas,* cap. 1, § 9, p. 406).
73. *Moradas Sextas* , cap. 11, § 5, p. 436
74. Així tradueix Teresa 1Co 6,17 (*Moradas Séptimas,* cap. 2, § 6, p. 441).
75. Vegeu n. 28.

a su Majestad como él nos quiere, a todas las daría; no está deseando otra cosa, sino tener a quien dar, que no por eso disminuyen sus riquezas.»[76]

En aquesta situació Teresa no oblida les *mediacions:* primer de Déu a l'ànima; tot seguit, de l'ànima a Déu, de tal forma que aquestes mediacions ascendents bé les podríem anomenar *actituds* de la mateixa ànima. Actituds místiques, però també actituds cristianes comunes i generals: d'espera, receptivitat i desig de Déu, recomanades per l'Antic i pel Nou Testaments. Seré molt breu en aquesta darrera anàlisi.

Les actituds de l'ànima

Em limitaré a anomenar les actituds d'*humilitat*[77], el *despullament*[78], o desig de patir persecució per la justícia, i *quietud i recolliment* devot i pacífic[79]. Finalment un gran *desig de trobar la voluntat de Déu*[80] juntament amb les famoses *obres d'amor al proïsme*[81].

La humanitat de Jesucrist

A la manera d'un *apèndix* pràctic, tractaré amb un mica més d'extensió el tema de la mediació descendent que és la humanitat de Crist. Essent àmpliament tractat aquest punt per Secundino Castro[82], serà suficient remarcar tres punts:

a) Memoria Christi. Jesús, en la seva humanitat sacratíssima, és el punt de partida en l'itinerari envers Déu. Aquest itinerari cal fer-lo i refer-lo, tot recomençant-lo moltíssimes vegades. Per això, cal anar un cop i altre al punt d'arrancada que és la humanitat de Crist.

---

76. *Moradas Sextas,* cap. 4, § 12, p. 418.

77. *Moradas Sextas,* cap. 10, § 8, p. 434: és el famós text segons el qual «humildad es andar en verdad».

78. *Moradas Terceras,* cap. 2, §§ 1. 3. 5. 6, p. 379: «Desnudas de lo que dejásteis.»

79. *Moradas Sextas,* cap. 3, §§ 5. 16, pp. 410-412.

80. Vegeu un preciós discerniment en *Moradas Sextas,* cap. 8, §§ 2-4, p. 427.

81. «La perfección verdadera es amor de Dios y del prójimo» (*Moradas Primeras,* cap. 2, § 17, p. 371); «No está el negocio en tener hábito de relisión u no, sino en procurar ejercitar las virtudes y rendir nuestra voluntad a la de Dios» (*Moradas Terceras,* cap. 2, § 6, p. 379): el senyal que restem en l'amor de Déu és l'amor al proïsme (*Moradas Quintas,* cap. 3, § 8, p. 400); vegeu també: *Moradas Sextas,* cap. 1, § 13, p. 407 i cap. 6, § 9, p. 421.

82. S. CASTRO, *Cristología teresiana,* Madrid, Redes, 1973.

Quan la presència de Déu es torna sentiment d'absència[83], cal cercar novament l'encontre. Ara bé, el gran do que procedeix de la iniciativa divina, que ens porta a la divina voluntat i del qual cal no apartarse mai, és el Senyor Jesús[84].

Així com hi ha una memòria ordinària de Déu, hi ha també una «memoria passionis Christi»[85]. Fins i tot hi ha una memòria de Maria i dels sants[86].

Aquesta memòria s'actualitza en sentit *descendent* per la presència de Jesús vivent que es fa sentir i que permet a la santa «andar siempre con él [...] y sentirlo cabe sí [...]. Y ésta es preciada visión intelectual, aunque no veía su rostro sino que oía su palabra: "No tengas miedo; soy yo."»[87]

Aquesta memòria s'actualitza en sentit *ascendent* per la mirada a Jesucrist i, en especial, al Crucificat[88]. En les *Moradas Séptimas* aquesta mirada crea «una memòria i tendresa amb Nostre Senyor»[89]. En contrast amb la «mala memoria» de la santa, aquesta mirada arriba a produïr una memòria profunda i durable:

> «Ansí, el Dios fiel queda esculpido en su memoria, por esta presencia de Jesús que le muestra su humanidad ya en su vida terrestre ya resucitado.»[90]

b) Jesucrist gloriós. Aquesta darrera frase, que m'he permès de subratllar, ens ofereix la possibilitat de reflexionar sobre una segona idea de fons que tal vegada no s'esperava que brollés en el període barroc, on hom procura contemplar el Jesús històric «como si presente me hallase», tot aplicant-hi els sentits i la imaginació. Però l'època barroca no és unidimensional. També Ignasi de Loyola —al qual acabo d'al·ludir— complementava el «como si presente me hallase» amb el goig provinent del ressuscitat[91]. En la mateixa línia, Teresa no només

---

83. «Estar aquel alma ausente de Dios» (*Moradas Sextas,* cap. 11, § 3, p. 435).
84. *Moradas Sextas,* cap. 7, § 9, p. 425.
85. *Moradas Sextas,* cap. 7, § 6, p. 424.
86. *Ibidem.*
87. *Moradas Sextas,* cap. 8, § 2, p. 427.
88. *Moradas Séptimas,* cap. 4, § 9, p. 448.
89. Semblant a la «memòria ordinària de Déu» (*Moradas Sextas,* cap. 8, § 3, p. 427), el recurrent tema de la memòria culmina amb la memòria tendra del crucificat (*Moradas Séptimas,* cap. 3, § 8, p. 444), perquè el Senyor vol que no es perdi la memòria del seu ésser (*Moradas Séptimas,* cap. 4, § 2, p. 447),
90. *Moradas Sextas,* cap. 9, § 3, p. 429.
91. Vegeu IGNASI DE LOYOLA, *Ejercicios Espirituales,* Cuarta Semana, *Contemplación para alcanzar amor.* Sant Ignasi, però, aplica també els sentits i la imaginació a aquesta Quarta Setmana:

intenta *veure i imaginar* Jesús, sinó que *el troba* en la seva actualitat viva: en el seu mateix estadi escatològic, com a ressuscitat. Per això Teresa descriu aquest encontre amb termes molt semblants als de les «aparicions» de Jesús Ressuscitat, el qual dóna a la santa la *pau* tal com la va donar als Apòstols[92].

Teresa sap, tot i sense entendre-ho, que és el Senyor, perquè

«ansí como no podría venir un gran golpe de agua si no tuviese principio, ansí no se entiende claro que hay en lo interior quien arroje estas saetas y dé vida a esta vida, y que hay un sol donde procede una gran luz, que se envía a las potencias, de lo interior del alma.»[93]

No és estrany, per tant, que Jesús faci l'ànima una sola cosa amb l'Esperit increat, ja que el mateix Senyor l'omple amb Ell mateix[94].

Aquestes remarques són importants tant per als qui oposen revelació de Déu a Cristologia[95], com per als qui acusen la santa de psicologisme: ja que tota la psicologia, en els carmelitans, apareix finalitzada pel Senyor gloriós en la seva Pasqua eterna, la qual ha assumit intacta la Pasqua esdevinguda en el temps. En resum: Jesús és el guia per a conèixer Déu[96].

c) La santa Trinitat. On és Jesús allà hi són el Pare i l'Esperit Sant. Per això, com una culminació de llum i de felicitat que clou aquesta simfonia de la grandesa de Déu a l'interior de l'ànima —així podem entendre les *Moradas*— apareix i es manifesta finalment la revelació de la llum trinitària. La trinitat distinta de les persones es fa present a Teresa, *tot mostrant-li el secret de la divina i fecunda unitat.* Teresa contempla, finalment, i entén amb visió intel·lectual, sense escates als ulls interiors, però sense visió corporal, una certa representació de la veritat: totes tres persones són una sola substància, un sol poder, un sol

---

«Composición viendo el lugar, que será aquí ver la disposición del santo sepulcro.» Tal vegada Ignasi s'ajusta més al paradigma barroc que cerca Jesús vivent en la imaginació servida pels sentits, allà on Teresa fa esment dels misteris de Crist, «en especial cuando los celebra la Iglesia católica» (*Moradas Sextas,* cap. 7, § 11, p. 425). Ignasi concentra els dons del Ressuscitat principalment en l'esmentada *Contemplación para alcanzar amor.*

92. *Moradas Séptimas,* cap. 2, § 8, p. 442. Teresa es mou aquí en l'àmbit (escatològic) de la Pasqua de Crist en què rebem els dons de l'Esperit —entre ells, la pau—. La Pasqua és actualitzada en l'Església, no pas en un àmbit psicològic.

93. *Moradas Séptimas,* cap. 2, §§ 9. 14, pp. 442-443.

94. *Moradas Séptimas,* cap. 2, §§ 9. 14, pp. 442-443.

95. J. MILET, *Dieu ou le Christ,* Paris 1980.

96. *Moradas Sextas,* cap. 7, §§ 7-14, pp. 424-426.

Déu[97]. Així Teresa, en temps de Luter[98] i del naixement de la subjectivitat, condueix a terme el més gran projecte que pugui somniar un teòleg: per gràcia de Déu, *la fe esdevé contemplació* i, d'alguna manera, visió intel·lectual (interior) de la veritat. Benaurada la que ha cregut tan a fons que la Llum li ha obert els ulls de la fe, més en la força de l'amor que en l'alba encara fosca de l'enteniment!

Josep M. ROVIRA BELLOSO
Bruc 136, 3r
E-08037 BARCELONA

Summary

The present paper analyzes the experience of God as it is reflected in the book, *Moradas* by Teresa of Avila. There is a descriptive section in which the spiritual and cultural world of the saint is briefly presented: the Baroque period with its contrasts and disproportions. A contrast peculiar to Teresa is also described: her «bad memory» contrasts with the profound remembrance she has of God's gifts. The paper tries to solve two problems: why Teresa, who values the categories of Presence and Encounter with the Lord, emphasizes so much the attribute of God's greatness. The answer is found in the thankfulness which leads the saints of the Tridentine period to do great things for love of God - who is Great. The other problem is the contrast between God's sovereign initiative and the effort needed to accomplish human works. Here the answer is found in recalling that the descending supreme mediation is the humanity of Christ, which does not exclude the human works that the Lord wants.

97. *Moradas Séptimas,* cap. 1, § 7, p. 439.

98. Just al final de les *Moradas Séptimas* (Epílogo, § 24), Teresa no oblida de recomanar que «le pidáis el aumento de su Iglesia y luz para los luteranos».